

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

Dorota Połowniak-Wawrzonek,

Agnieszka Rosińska-Mamej

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce,

e-mail: dorota.polowniak-wawrzonek@ujk.edu.pl;

agnieszka.rosinska-mamej@ujk.edu.pl)

LODOWA WOJNA NA GÓRZE, CZYLI O FRAZEOLIZMACH POWSTAŁYCH POD WPLYWEM KOMUNIKATÓW EMITOWANYCH W MEDIACH ORAZ O MODYFIKACJACH TYCH POŁĄCZEŃ

W polszczyźnie występuje wiele frazeologizmów,¹ które utrwaliły się wskutek oddziaływania wypowiedzi polityków, dzięki wpływowi filmów i seriali telewizyjnych, wskutek oddziaływania piosenek oraz dzięki wpływowi reklam czy popularnych programów telewizyjnych i radiowych. Wszystkie wymienione obszary działalności ludzkiej są upubliczniane przez media, które mają duży wpływ na społeczeństwo i współczesną kulturę, także na język. Przekazy medialne są atrakcyjne dla odbiorców, ponieważ ich twórcy starają się dostosować je do gustów adresatów, często nadają im charakter rozrywkowy. Tak pisze o tym Jolanta Piwowar:

Często wymienia się, jako jedne z najważniejszych funkcji masowego komunikowania (oprócz funkcji śledzenia świata i korelacji), funkcję związaną z przekazem kulturowym oraz rozrywkową. Taki charakter mają na przykład niektóre współczesne akty komunikowania bardzo wyraźnie nawiązujące do aktualnych wydarzeń z życia społecznego lub politycznego, znajdujące odzwierciedlenie w komunikowaniu publicznym. Interesujące (jako nośniki tekstów kultury) są także różne filmy i seriale telewizyjne nakręcone w ostatnich latach.²

¹ W niniejszym artykule przyjmuje się, że frazeologizmy to utrwalone połączenia wielowyrazowe, wykazujące pewne nieregularności. Występują one najczęściej na płaszczyźnie znaczeniowej, np. cały związek ma metaforyczną semantykę (por. *biały kruk*), jeden z komponentów ma przenośne znaczenie (zob. *czarna rozpacz*). Rzadziej zdarzają się nieregularności fleksyjne (por. *ktoś wyszedł za mąż*) lub składniowe (zob. *ktoś ma głos*). Ten sposób postrzegania frazeologizmu wywodzi się z koncepcji A.M. Lewickiego [por. np. A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia* [w:] J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław 1993, s. 307–326]. Terminów *fraza*, *zwrot*, *wyrażenie* używa się tu również w znaczeniu znanym z teorii A.M. Lewickiego [zob. chociażby A.M. Lewicki, *Składnia związków frazeologicznych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1983, z. XL, s. 75–83].

² J. Piwowar, *Modyfikacje związków frazeologicznych, czyli o komunikacji perwersyjnej Violetty Kubasińskiej*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2009, nr 5, s. 58.

Jeśli chodzi o wpływ filmów i seriali telewizyjnych, to najczęściej utrwalają się ich tytuły, por. *sami swoi; stawka większa niż życie; matki, żony i kochanki; niemoralna propozycja; gwiazdne wojny; gorączka sobotniej nocy*; fragmenty wypowiedzi bohaterów, na przykład: *Podejdz do płota (jako i ja podchodzę); U mnie słowo droższe pieniędzy; ktoś przeszedł na ciemną a. jasną stronę mocy; ktoś jest po ciemnej a. jasnej stronie mocy; (ktoś jest) kobieta pracująca (żadnej pracy się nie boi); Nazywam się Bond. James Bond; wstrząśnięty, nie zmieszany*. Utrwalają się również nazwy bohaterów filmowych (*Miś Ryś; Rysiek z „Klanu”; James Bond; MacGyver*) oraz fragmenty piosenek filmowych (por. *życie jest nowelą; 40 lat minęło; miłość ci wszystko wybaczy; chłopaki nie płaczą*).

Jeśli zaś rozważymy oddziaływanie piosenek, to należy zaznaczyć, że utrwaleniu ulegają zazwyczaj powtarzające się wielokrotnie fragmenty ich tekstów, najczęściej są to połączenia słowne występujące w refrenach (por. *wsiąść do pociągu byle jakiego*). Utrwalają się również tytuły utworów – zdarza się, że powtarzane są one jeszcze w tekście głównym piosenki, często w refrenie (*szklana pogoda; tupot białych mew; róbmy swoje; jestem z miasta*). Potwierdza się tu prawidłowość, że powtarzalność połączenia słownego w popularnej lub ambitnej piosence sprzyja jego utrwaleniu w języku.

W badanym przez nas materiale odnotowano wiele związków wyrazowych, które utrwały się wskutek oddziaływania piosenek Wojciecha Młynarskiego (por. przytoczone tu już frazeologizmy: *róbmy swoje; tupot białych mew o pusty pokład a. o pokład pusty* oraz kilka innych przykładowych związków frazeologicznych, tj.: *nie ma jak u mamy; w co się bawić?; w Polskę idziemy*). Zarejestrowano również stałe połączenia słowne, które powstały pod wpływem utworów z tekstami Agnieszki Osieckiej (zob. *niech żyje bal!; czy te oczy mogą kłamać?; kobieta po przejściach, mężczyzna z przeszłością a. kobieta z przeszłością, mężczyzna po przejściach*). Nie mniej silnie oddziaływały piosenki z „Kabaretu Starszych Panów”. Oto przykłady frazeologizmów, które były pierwotnie tytułami, fragmentami refrenów piosenek powstałych w tym kabarecie: *starsi panowie dwaj; wesole jest życie staruszka; bo we mnie jest seks; addio, pomidory*. We współczesnej polskiej frazeologii zaznacza się również wpływ piosenki popularnej (por. *lepszy model; (bo) do tanga trzeba dwojga; bal wszystkich świętych; dziewczyny lubią brząz*).

Połączenia słowne utrwalone wskutek oddziaływania polityki, filmów, seriali telewizyjnych, piosenek, reklam, popularnych programów telewizyjnych czy radiowych często występują w formie kanonicznej, czyli – przypomnijmy – „zaaprobowanym (czasem wariantywnym) kształcie (...), sankcjonowanym notacjami w źródłach leksykograficznych”³ (zob.

³ K. Skibski, *Problem semantycznych innowacji frazeologicznych w tekstach literackich*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2010, nr 17 (37), s. 140.

ktoś puścił kogoś w skarpetkach; dobra zmiana; program rodzina 500+; gorszy sort; resortowe dziecko; zdradzieckie mordy; szorstka przyjaźń; szef wszystkich szefów; bo to zła kobieta była; wojna na gęsty, wojna na słowa; powtórka z rozrywki; koncert życzeń; jestem na tak; prawy do lewego; przezorny zawsze ubezpieczony; reklama dzwignią handlu; zapraszamy do reklamy; dzień dobry bardzo).

O utrwaleniu się danego połączenia świadczy to, że mimo iż związek wyrazowy ulega różnego rodzaju modyfikacjom formalnym i/lub semantycznym, wciąż kojarzony jest z pierwowzorem, mającym status frazeologizmu, por. chociażby modyfikacje ilościowe – konkretnie dodające – wyrażenia *wojna na górze*, tj. *sportowa wojna na górze*, *zielona wojna na górze*, *irańska wojna na górze* oraz modyfikację słowotwórczą tego związku frazeologicznego, tj. *wojenka na górze*, por.:

1. Poczekajmy ze *sportową wojną na górze* [GW 1991, 188].
2. Pawlak nie będzie chyba w stanie stanąć na drodze Zycha do Belwederu, gdyż musiałoby to skończyć się *zieloną wojną na górze* [W 1993, 43].
3. Jeszcze zafundowaliśmy sobie *wojenkę na górze* [GW 1991, 284].
4. *Irańska „wojna na górze”* [śródtytuł].

Równoległe z wrzeniem na ulicach trwa „wojna na górze”. Władza głośno się zastanawia, czy już teraz aresztować liderów opozycji (...). Tygodniami w domowym areszcie przebywa dotychczasowy ojciec chrzestny republiki, Ali Haszemi Rafsanżani. Władza uderza w interesy prowadzone przez jego dzieci; rozbijane są modlitwy pod przewodnictwem byłego prezydenta Mohammada Chatamiego, w areszcie łąduje były szef MSZ Ebrahim Jazdi (...) [TP 2010, 02].

Za pomocą połączenia *wojna na górze* pierwotnie (od 1990 r.) określano spór między Lechem Wałęsą a Tadeuszem Mazowieckim. Ze świata polityki pochodzi również wyrażenie – o postaci kanonicznej – *zimna wojna*. Frazeologizm ten miał następujące prymarne znaczenie: ‘zaistniały po II wojnie światowej między państwami zachodnimi a blokiem państw socjalistycznych stan otwartej wrogości, rywalizacji i walki w dziedzinie dyplomatycznej, gospodarczej i propagandowej bez użycia sił militarnych, związany z wyścigiem zbrojeń’. Badane połączenie jest kalką angielskiego związku wyrazowego *cold war*.⁴

⁴ D. Wolfram-Romanowska, P. Kaszubski, M. Parker, *Idiomy polsko-angielskie. Polish-English Idioms*, Warszawa 1999, s. 164. Por. też wyrażenie *холодная война*, funkcjonujące w języku rosyjskim [RPS, s. 606]. Por. „Nazwa konfliktu Wschód–Zachód nawiązuje do geograficznego usytuowania jego uczestników. Jego geneza sięga podziału świata po 1945 r. na dwa przeciwstawne ugrupowania polityczne i gospodarczo-społeczne. Pod pojęciem Wschodu rozumiano kraje socjalistyczne w Europie i Azji na czele z ZSRR, a Zachodu – uprzemysłowione kraje kapitalistyczne na czele z USA. Wielu autorów zachodnich – zwłaszcza anglosaskich – utożsamiało powyższy konflikt z *zimną wojną* (*Cold War*). Wynikało to głównie z chęci wyeksponowania faktu, że w ciągu ponad 40 lat konflikt Wschód–Zachód przybierał różne formy, zarówno napięć i konfrontacji, jak i okresowego odprężenia i współpracy, nie doprowadzając jednak do bezpośred-

W wyrażeniu *wojna na górze* oraz we frazeologizmie *zimna wojna* oba komponenty mają znaczenie metaforyczne, por.: *wojna*⁵ ‘spór, konflikt’; *góra* ‘władza, zwierzchność; ludzie na kierowniczych (zwłaszcza wysokich) stanowiskach państwowych, firmowych, partyjnych, związkowych itp.’;⁶ *zimna* ‘wrogie, niechętnie, niezyczliwe relacje’.

O tym, że znaczenie frazeologizmu *wojna na górze* ewoluuje, że stopniowo „odrywa się” on od wydarzeń i osób stanowiących jego genezę, świadczy między innymi następujący cytat z artykułu zamieszczonego w „Tygodniku Powszechnym”:

5. Cóż to była „*wojna na górze*”? To nazwany tak właśnie chyba w roku 1990 przez Wałęsę proces wyłaniania się z wielkiego ruchu „Solidarności” poszczególnych nurtów ideowych i partii politycznych. (...) *Wojna na górze* jest nieodłącznym atrybutem demokracji. Każda kampania wyborcza to nic innego jak *wojna na górze*. *Wojna na górze* jest niezbędna, aby nie musiała się toczyć *wojna na dole*, aby ludzie nie walczyli ze sobą na ulicach (...). Dziś znowu mamy w Polsce *wojnę na górze*, zbliżają się wszak wybory. *Wojna na górze*, o wiele bardziej zacięta od tej naszej, szalała niedawno (wybory prezydenckie) w USA. *Wojna na górze*, o wiele bardziej intensywna niż ta w naszym Sejmie, toczy się dzień w dzień w Izbie Gmin. Czy nie przyszła wreszcie pora, by odczepić się od tej „*wojny na górze*”, pogodzić się z obyczajowością demokracji, zaprzestać jałowego gorszenia się przejawami rywalizacji między partiami? [TP 2005, 19].

Współcześnie oba wskazane wyżej stałe połączenia słowne, tj. *wojna na górze* i *zimna wojna*, ulegają wtórnej metaforyzacji – odnoszone są do różnych zjawisk, procesów, zob. chociażby przykładowe fragmenty tekstów publicystycznych:

6. Nie wiadomo, co lepsze: sprzeczne z dobrym wychowaniem awantury czy *zimna wojna*, okraszana nieszczerymi uśmiechami. Podczas obiadu wydanego przez Diora, na który zaproszone były panie, atmosfera była aż gęsta od wirujących w powietrzu emocji. Isabelle wygrała ten cichy pojedynek – była gwiazdą przyjęcia, a Emanuelle uśmiechem pokrywała urazę [H 1997, 20].
7. Trzy lata od rozvodu K. Rusin z T. Lisem między nią a H. Lis wciąż trwa ... *zimna wojna!* [ŠK 2009, 8].
8. W firmie *wojna na górze* trwa [GW 2017, 127].

niego wybuchu działań zbrojnych, czyli do tzw. gorącej wojny” [E. Cziomer, *Prześlanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód* [w:] E. Cziomer (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Kraków 2008, s. 127].

⁵ O metaforyce militarnej pisała m.in. D. Połowniak-Wawrzonek – zob. tejsze, *Związki frazeologiczne współczesnego języka polskiego motywowane sytuacją walki (zbrojnej)*, Kielce 2008.

⁶ Metafora WŁADZA to GÓRA wyróżniona została przez G. Lakoffa i M. Johnsona wśród metafor orientacyjnych, opartych na opozycji GÓRA–DÓŁ, por. PANOWANIE to W GÓRE, BYĆ POD PANOWANIEM to W DÓŁ [G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988, s. 36–42; zob. także: M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2000, hasło: *góra* 16, s. 472].

W zebranym materiale – oprócz modyfikacji semantycznych omawianych dwóch połączeń – odnotowano również ich modyfikacje formalne, a dokładnie wymieniące i ilościowe (tu: dodające), na przykład:

9. *Gruzińskie zmagania na górze* [artykuł Wojciecha Jagielskiego]
 Politykę w Tbilisi rozgrzewa do białości konflikt między prezydentem a miliardem, który kilka lat temu postanowił kupić sobie gruzińskie państwo. Tymczasem prezydent, którego stworzył, niemal natychmiast zerwał mu się ze smyczy. (...) Dwa lata temu gruzińska „wojna na górze” przybrała już tak poważną formę, że w Tbilisi zahuczało od plotek, iż prezydent przemyśliwa, by z dysydentów „Marzenia” i politycznych sierot po Saakaszwilim zbudować własną partię i jesienią 2016 r. wystartować z nią w wyborach do parlamentu. (...) „Wojna na górze” uciחła, ale tylko na chwilę. Ożyła wiosną tego roku, gdy „Marzyciele” zaczęli pisać nową konstytucję [TP 2017, 38].
10. Między Zachodem a Rosją trwa „*lodowa wojna*” [tytuł]
 – Na świecie toczy się nie *zimna wojna*, a *lodowa*. Nawet ogłoszono bojkot mistrzostw świata w piłce nożnej. Od Serbii wymaga się, aby wypowiedziała się w różnych kwestiach – od incydentów w Wielkiej Brytanii po wojnę handlową z Chinami – powiedział serbski dyplomata [szef MSZ Serbii Ivica Dačić]. (...) W poniedziałek USA, 14 państw UE, Ukraina oraz Kanada ogłosiły wydalenie rosyjskich dyplomatów [Sk, 26.03.2018].
11. *Gorąca wojna w sieci*: 14,5 tys. ataków na Polskę dziennie [tytuł]
 Kreml poszerza front walki z Zachodem. Tylko Polskę hakerzy atakują 14,5 tys. razy dziennie.
 Zachód dopiero teraz odkrywa z przerażeniem, że nowa rosyjska cyberbroń zagraża jego interesom. (...) Szef MON Antoni Macierewicz pytany w ten weekend w Kanadzie o politykę Władimira Putina przyznał wprost: „To nie jest już *zimna wojna* (...), to jest początek *bardzo gorącej wojny*” [R, 19.11.2017].
12. *Zimna wojna religijna* [sródtytuł]
 Po przełomie 1989 r. Kościół zaczął grać pierwsze skrzypce w dyskusjach ustrojowych i osiągał coraz to nowe zdobycze: religię w szkole, kapelanów w armii i policji, słowa „tak mi dopomóż Bóg” w przysiędze żołnierskiej, religijną oprawę uroczystości państwowych. W pierwszych latach III RP, okrzykniętych mianem „*zimnej wojny religijnej*”, w mowie hierarchów słychać było triumfalizm, a na krytykę swego postępowania niektórzy reagowali alergicznie (...). Publicyści z przeciwnej strony barykady straszyli „teokracją” i budową państwa wyznaniowego [TP 2010, 33].

Zabiegi formalne, tj. wymiana komponentów adnominalnych w przykładach nr 10 i 11 (*zimna* → *lodowa*, *zimna* → *gorąca*) oraz dodanie takiego komponentu w prepozycji w przykładzie nr 9 i w postpozycji w przykładzie nr 12 (*Gruzińskie* + *zmagania na górze*; *Zimna wojna* + *religijna*), pociągają za sobą także modyfikację znaczeniową omawianych połączeń wyrazowych:⁷ przymiotnik *lodowy* – w kontekście wypowiedzi serbskiego dyplomaty – staje się swoistym stopniem wyższym lub najwyższym przymiotnika *zimny* i informuje o pogorszeniu się stosunków między

⁷ Wydaje się, że wymiana komponentu nominalnego w przykładzie nr 9 (*wojna* → *zmagania*) nie wnosi istotnej zmiany semantycznej [por. znaczenie wyrazów *zмагаć się* i *zmagania* – M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 2000, s. 1359].

Rosją a szeroko pojętym Zachodem (dalsze, intensywniejsze ochłodzenie relacji);⁸ przymiotnik *gorący* odsyła w przywołanym tekście do sytuacji, w której ujawniają się silne emocje i napięcie. Elementy dodane w postaci wyrażenia przyimkowego *w sieci* oraz przymiotnika *religijna* umotywowane są treścią artykułów (pierwsze wskazuje nową przestrzeń konfliktu między Rosją a Zachodem, drugie natomiast przenosi środek ciężkości z relacji Rosja – Zachód na wewnętrzną sytuację Polski i spór między przeciwnikami państwa wyznaniowego a Kościołem oraz jego przywódcami).

Wtórna metaforyzacja współcześnie zachodzi również w wyrażeniu *żelazna dama*. Wskazany frazeologizm był pierwotnie określeniem Margaret Thatcher, por. cytat:

13. Margaret Thatcher. Zmierzch *Żelaznej Damy* [tytuł]

'Kiedyś drżał przed nią cały świat. (...) Ogromna ambicja, poparta jeszcze większą pracowitością, legła u podstaw jej sukcesu. (...) Brytyjska armia: zbrojne ramię *Żelaznej Damy*. (...) W rodzinnym domu nie było zatem miejsca na zbytki ani luksusy. To właśnie ukształtowało charakter przyszłej premier Wielkiej Brytanii. (...) W 1943 roku została pierwszą w historii kobietą prezesem stowarzyszenia konserwatystów uniwersytetu w Oxfordzie. Studiowała chemię. (...) Przez 20 lat pracowała na wielu stanowiskach aż do 4 maja 1979 roku, kiedy Partia Konserwatywna, której przewodziła, wygrała wybory parlamentarne, a ona jako pierwsza kobieta w historii została premierem rządu. Sprawowała ten urząd również najdłużej w historii Anglii, bo aż do 1990 roku. Dwa lata później otrzymała z rąk królowej tytuł baronessy oraz dożywotnie miejsce w Izbie Lordów. Kiedy była premierem Wielkiej Brytanii, cały świat nazywał ją *Żelazną Damą* [ŻnG 2004, 29].

Wyrażenie *żelazna dama* zawiera człon adnominalny o znaczeniu przenośnym – u podstaw tej metaforyzacji leżą cechy konotacyjne *żelaza*, tj. 'mocny', 'twardy', 'trwały', 'wytrzymały', 'trudno topliwy'.⁹ Stałe połączenie słowne *żelazna dama* odnoszone jest współcześnie wtórnie do podobnych kobiet mających władzę w polityce, ekonomii, wyróżniających się silnym charakterem, nieugiętością itp., por. chociażby fragmenty tekstów publicystycznych:

14. (...) antyniemieckie nastroje pojawiają się też wśród Hiszpanów, którzy właśnie pozbawili władzy socjalistę José Luisa Zapatero. „Hiszpanie mają wrażenie, że twarda polityka oszczędności, którą wprowadził rząd Zapatero, (...) została narzucona pod naciskiem Merkel” (...). W karykaturze dziennika „El Mundo” żona pyta męża: kto po wyborach będzie rządzić?. Pada odpowiedź: Angela Merkel, dama de hierro (*żelazna dama*) [TP 2011, 50].

15. Nikt nie nazywa mnie *żelazną damą*, ale jestem twarda. Wiem dobrze, co to znaczy trzymać wszystko pod kontrolą [O 2004, 8].

⁸ Przymiotnik odsyła do konotacji wyrazu *lód*. Wydaje się, że bardziej zasadne byłoby użycie w tytule wyrazu *lodowaty*, por. *Między Zachodem a Rosją trwa „lodowata wojna”* [por. M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1, hasło: *lodowaty*, s. 773].

⁹ Zob. na przykład: W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2001, hasło: *żelazo*, s. 511.

16. Znajomi nazywają ją „*żelazną damą*” – Elżbieta z sukcesem prowadzi rodzinną fabryczkę [PD 2004, 23/24].
17. *Żelazna dama* [tytuł]
Dotychczas pracowałam w szpitalach państwowych, gdzie jest skromniutko, gdy więc weszłam do tej prywatnej lecznicy na rozmowę kwalifikacyjną, aż przystanąłam z wrażenia. Wszystko tutaj przypominało raczej wnętrze jakiegoś luksusowego hotelu. (...) Pani dyrektor (...) chmurna, apatyczna dama, (...) a ściślej „główny menedżer”. (...) Wprowadzając mnie do gabinetu, opowiadała o moich obowiązkach głosem cichym i stanowczym. Już wtedy nazwałam ją w duchu „*Żelazną damą*” (...). Często zaglądała do nas pani dyrektor i przyglądała się pracy oceniającym spojrzeniem. (...) W poradni wszystko funkcjonowało jak w zegarku, ale bez jednego uśmiechu, bez jednego miłego słowa. (...) Dziś za „*Żelazną damą*” poszłabym w ogień. Ufam jej i wiem, że za szorstkim sposobem bycia ukrywa się wrażliwy człowiek [ZnG 2005, 17].

W zebranym materiale znaleźć można modyfikacje omawianego wyrażenia – ilościowe (a dokładniej dodające), a także wymieniałe, na przykład:

18. [artykuł o Julii Tymoszenko] U progu XXI w. stała się sławna, przed areszt rodacy przynosili kwiaty, „gazowa księżniczka” zamieniła się w „ukraińską Joannę d’Arc”. Potem nazywano ją „Lady Ju”, *ukraińską „Żelazną Damą*”, „pomarańczową księżniczką”, a nawet „ostatnim mężczyzną w ukraińskiej polityce” [TP 2012, 20].
19. *Dama nie tylko żelazna* [tytuł artykułu o Margaret Thatcher; autor tekstu pisze między innymi o tym, że czarno-biały obraz społeczny Thatcher jako nieustępliwego polityka walczącego z robotnikami, którego polityka doprowadziła do kryzysu, nie jest sprawiedliwy; że premier Wielkiej Brytanii miała cechy stereotypowo łączone z jej płcią, na przykład dbanie o wygląd] [TP 2013, 16].
20. *Żelazna dama telekomunikacji* [tytuł artykułu]
Żelazna Anna od telefonów nie będzie już rządzić Urzędem Komunikacji Elektronicznej.
Na razie nie wiadomo, kto w fotelu prezesa zastąpi Annę Streżyńską. (...) Powody dymisji nie są znane (...). *Żelazna dama telekomunikacji* ustawiła wysoko poprzeczkę urzędniczej kompetencji i eksperckich umiejętności. To za jej kadencji znacząco spadły ceny rozmów telefonicznych [TP 2012, 01].

Modyfikacje dodające (*ukraińska „Żelazna Dama”*; *Dama nie tylko żelazna*; *Żelazna dama telekomunikacji*; *Żelazna Anna od telefonów*) motywowane są treścią artykułów i stanowią dowód rozszerzania się, uniwersalizowania znaczenia analizowanego frazeologizmu. Pełnią również funkcję informacyjną. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w wypadku modyfikacji wymieniałej, tj. zastąpienia wyrazu *dama* nazwą własną *Anna*.

Zwróćmy jeszcze uwagę na wyrażenia *gruba linia*, *gruba kreska*. Po raz pierwszy związek wyrazowy *gruba linia* wystąpił w exposé byłego premiera T. Mazowieckiego. Wskazane wyrażenie oznaczało odcięcie się od przeszłości, branie odpowiedzialności tylko za swoje działania.¹⁰ Niestety, analizowane wyrażenie było izolowane z kontekstu, po czym pojawiało się

¹⁰ Por. B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków 2005, s. 99.

w mediach z różnymi komentarzami, niejednokrotnie służąc manipulacji. Powstał także wariant leksykalny tej jednostki, tj. wyrażenie *gruba kreska*.¹¹ Beata Nowakowska zwracała uwagę, że „połączenie *gruba kreska* w pewnym sensie odnosi się do rozmiaru, choć w tym wypadku ważniejszy jest komponent określany (*kreska*) i jego funkcja”.¹² Wymiana członu nominalnego *linia* na komponent *kreska* może być przyczyną powstawania konotacji negatywnych, podtekstu ironicznego itp., związanych z realizacją badanego wariantu. Modyfikacji uległa także semantyka związku. Autorki niniejszego artykułu zgadzają się z B. Nowakowską, że

we współczesnej historii nie ma chyba równie bolesnej pomyłki w rozumieniu koncepcji. (...) Z jakiegoś powodu zaczęto utrzymywać, że *gruba kreska* to puszczenie w niepamięć zbrodni reżimu komunistycznego, że to zasada nierozliczania ludzi należących do aparatu władzy i służących mu.¹³

Z przeprowadzonych badań wynika, że połączenie *gruba kreska* odnoszone jest dziś nie tylko do określonego, opisanego powyżej faktu politycznego, ale że stało się ono wyrażeniem o znaczeniu ogólnym, zawierającym semantykę powstałą wskutek kolejnej derywacji metaforycznej. Oto przykładowe cytaty:

21. Czy możemy nie rozliczyć go z jego starych przewinień i odciąć je *grubą kreską*? [ŻnG 2018, 6].
22. Basałaj: Obraniak chce oddzielić przeszłość *grubą kreską* [tytuł]
Ludovic Obraniak najprawdopodobniej wróci do reprezentacji Polski. 29-letni pomocnik Girondins Bordeaux spotkał się (...) z selekcjonerem Adamem Nawałką. (...) – To była sympatyczna rozmowa. Ludo wyjaśnił motywy swojej poprzedniej decyzji (rezygnacji z gry w drużynie narodowej – przyp. red.). Chce puścić to w niepamięć, oddzielić *grubą kreską*. Przyznał, że gra w kadrze to dla niego wielki honor i zaszczyt – powiedział Janusz Basałaj, który towarzyszył Nawałce w podróży do Francji [W.pl, 10.12.2013].

Jak widać, we współczesnej polskiej frazeologii wyróżnia się grupa stałych związków wyrazowych, będących pierwotnie określeniami konkretnych osób, zjawisk, procesów, istniejących w polityce, wtórnie metaforyzowanych, oznaczających podobne osoby, zjawiska, procesy, często spoza kręgu polityki, por. też wyrażenia *okrągły stół*, *choroba filipińska*, *szorstka przyjaźń*.

¹¹ Interesujący jest fakt, że w wielu współczesnych słownikach języka polskiego nie rejestruje się wyrażenia *gruba linia*, a jedynie stały związek wyrazowy *gruba kreska*, por. chociażby WSFJP, s. 328.

¹² B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe...*, s. 99.

¹³ Tamże. Piszą o tym nawet historycy. H. Domański w programie *Rząd przelotom* [TVP Info, *Kwadrans po ósmej*, 24.08.2009], emitowanym w 20. rocznicę powołania rządu T. Mazowieckiego, podkreślał, że semantyka wyrażenia *gruba kreska* uległa modyfikacji. Historyk definitywnie stwierdził – *gruba kreska* to „powtarzające się nieporozumienie” [TVP Info, *Kwadrans po ósmej*, 24.08.2009].

Bibliografia

- E. Cziomer, *Przesłanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód* [w:] E. Cziomer (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Kraków 2008, s. 127–147.
- G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988.
- A.M. Lewicki, *Składnia związków frazeologicznych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1983, z. XL, s. 75–83.
- A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia* [w:] J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław 1993, s. 307–326.
- B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków 2005.
- J. Piwowar, *Modyfikacje związków frazeologicznych, czyli o komunikacji perwersyjnej Violetty Kubasińskiej*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2009, nr 5, s. 58–63.
- D. Połowniak-Wawrzonek, *Związki frazeologiczne współczesnego języka polskiego motywowane sytuacją walki (zbrojnej)*, Kielce 2008.
- K. Skibski, *Problem semantycznych innowacji frazeologicznych w tekstach literackich*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2010, nr 17 (37), s. 139–150.
- D. Wolfram-Romanowska, P. Kaszubski, M. Parker, *Idiomy polsko-angielskie. Polish-English Idioms*, Warszawa 1999.

Słowniki

- M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1, 2, Warszawa 2000.
- W. Chlebda, W.M. Mokijenko, S.G. Szuleżkowa, *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Łask 2003.
- W. Kopański, *Słownik symboli*, Warszawa 2001.
- P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

Źródła internetowe

- <https://pl.sputniknews.com/polityka> [publikacja: 26.03.2018]
- <http://www.rp.pl/Polityka> [publikacja: 19.11.2017]
- <https://www.wprost.pl/pilka-nozna/428560/basalaj-obraniak-chce-oddzielic-przeszosc-gruba-kreska.html> [publikacja: 10.12.2013]

Wykaz skrótów

- GW – „Gazeta Wyborcza”
- H – „Halo, wielki świat”
- O – „Olivia”
- PD – „Pani Domu”
- R – „Rzeczpospolita” (<http://www.rp.pl/Polityka>)
- RPS – W. Chlebda, W.M. Mokijenko, S.G. Szuleżkowa, *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Łask 2003.
- Sk – „Sputnik” (<https://pl.sputniknews.com/polityka>)
- ŚK – „Świat Kobiety”

TP – „Tygodnik Powszechny”

W – „Wprost”

W.pl – „Wprost.pl” (<https://www.wprost.pl/pilka-nozna/428560/basalaj-obraniak-chce-oddzielic-przeszosc-gruba-kreska.html>)

WSFJP – P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

ŻnG – „Życie na Gorąco”